

ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนา

วิทย์ วิศทเวทย์

บทความนี้ต้องการจะศึกษาว่าพุทธศาสนามีทัศนะอย่างไรต่อสิ่งที่เรียกว่าความรู้ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่วิชาปรัชญาสนใจ ในการนำเสนอ ผู้เขียนจะแบ่งประเด็นการศึกษาออกเป็นเรื่อง ๆ ตามลำดับดังต่อไปนี้

ลักษณะและบทบาทของความรู้

ตอนแรกนี้จะสำรวจทัศนะของศาสนาพุทธในเรื่องความรู้โดยแยกประเด็นพิจารณาเป็น ๔ ประเด็นคือ

- (๑) จุดตั้งต้นของความรู้
- (๒) ที่มาของความรู้
- (๓) ขอบเขตของความรู้
- (๔) บทบาทของความรู้ในชีวิตมนุษย์

(๑) จุดตั้งต้นของความรู้

ศาสนาพุทธเห็นว่าไม่ว่าเราจะแสวงหาความรู้ด้วยวิธีใดก็ตาม ตัวมนุษย์เองเป็นผู้ใช้วิธีอันนั้น และเป็นผู้ประเมินวิธีการอันนั้น ดังนั้นหากเราไม่รู้จักตัวเองแล้ว ความรู้ที่แท้จริงย่อมมีได้ยาก นักปรัชญากลุ่มประสบการณ์นิยมก็เห็นเช่นนี้ เช่น เดวิด ฮูม บอกว่าความรู้ทุกแขนงของมนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติของมนุษย์ เพราะมนุษย์เป็นผู้ตัดสินว่าอะไรจะจริงอะไรเท็จจากความสามารถทางปัญญาของตน^๑ ดังนั้นในการพิจารณาเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับความรู้ เราจำเป็นต้องสำรวจตัวเอง จึงไม่เป็นการแปลกที่ฮูมตั้งชื่อหนังสือของตนที่ว่าด้วยเรื่องญาณวิทยาว่า 'ตำราว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์' (A Treatise of Human Nature)

การสำรวจตัวเองคือการตั้งต้นจากตัวเอง ศาสนาพุทธเห็นว่าในการแสวงหาความรู้ต้องเริ่มจากตัวเองจากจุดที่เราเป็นอยู่ นั่นคือจากประสบการณ์ของเราเอง จากสิ่งทั้งหลายที่เราได้เห็น ได้ยิน ได้รู้สึก ศาสตราจารย์ E.A. Burtt เห็นว่าสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่พระพุทธองค์ได้ให้แก่วงการปรัชญาของโลกคือความคิดที่ว่า การแสวงหาความรู้จะต้องเริ่มต้นจากจุดที่เราอยู่ ไม่เริ่มจากที่อื่น^๒ เขาเห็นว่าศาสนา โดยทั่วไปนั้นเริ่มจากพระเจ้าหรือพรหม วัตถุนิยม เริ่มจากอะตอม นักเหตุผลเริ่มจากตรรกวิทยาหรือคณิตศาสตร์ และมโนภาพที่เป็นนามธรรม

ทั้งศาสนาพุทธและลัทธิประสบการณ์ตั้งต้นแสวงหาความรู้โดยการวิเคราะห์ประสบการณ์ของตัวมนุษย์เอง แต่แนวทางไม่เหมือนกันลัทธิประสบการณ์มองมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์โลกที่สามารถมีความรู้ได้ ล็อกบอกรว่าความสามารถในความรู้ได้ยกให้มนุษย์อยู่นือสัตว์โลกทั้งหลายและควบคุมมันได้^๓ ดังนั้นแม้ลัทธิประสบการณ์จะเริ่มจากการสำรวจตัวเอง แต่ก็สำรวจเพื่อจะได้รู้จักโลกภายนอกอย่างถูกต้อง และควบคุมมันได้ แต่ศาสนาพุทธมองมนุษย์ในฐานะเป็นบุคคลมีใจเพียงเป็น 'สัตว์ที่อาจรู้จักโลก' ได้ มนุษย์เหนือกว่าสัตว์โลกอื่น มีใจเพราะควบคุมโลกภายนอกได้ แต่เพราะควบคุมตัวเองได้ ดังนั้นในการเริ่มสำรวจตัวเอง เราจะไม่ถามว่าเรารู้จักโลกได้แม่นยำถูกต้องเพียงใด แต่ประสบการณ์บอกเราว่ามนุษย์ทุกหนทุกแห่งมีทุกข์มีสุข มีความสมหวังและความผิดหวัง มีความดิ้นรนและขัดแย้งภายในจิตใจ นี่คืข้อมูลที่ได้จากการสำรวจประสบการณ์ของตนเองและความรู้ที่จะแสวงหาต่อไปก็เพื่อที่จะควบคุมสิ่งเหล่านี้

(๒) ที่มาของความรู้

เราจะเริ่มพิจารณาว่าอะไรบ้างที่ศาสนาพุทธไม่ถือว่าเป็นที่มาหรือบ่อเกิดของความรู้

ศาสนาโดยทั่วไปถือว่าความรู้ที่แท้จริงได้มาจากการเผยแผ่ของพระผู้เป็นเจ้ากับบุคคลที่มีลักษณะพิเศษบางคน ผู้นั้นก็นำมาบอกแก่มวลมนุษย์สืบทอดกันไป

เรื่อย ๆ ถึงคนชั้นหลัง ๆ ศาสนาพราหมณ์ถือเชนนี พระพุทธองค์เรียกผู้ที่ถือการเผยแผ่เป็นบ่อเกิดของความรู้ว่า อนุสสาวิกา^๔ และปฏิเสธว่าพระองค์มิได้อยู่ในกลุ่มนี้

ศรัทธาก็เป็นอีกอย่างหนึ่งที่ศาสนาทั่วไปถือว่า เป็นที่มาของความจริง เช่นตอกัสติน กล่าวว่า เชื่อก่อนแล้วท่านจะเข้าใจ ศาสนาพราหมณ์ก็ถือคล้ายกัน ศรัทธาเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะพามนุษย์หลุดพ้น ส่วนศาสนาพุทธไม่ถืออย่างนี้ มรรค ๘ อันเป็นทางที่จะพามนุษย์ได้พบความจริงแท้นั้นไม่ปรากฏว่ามีศรัทธาอยู่ ศาสตราจารย์ชยติเลเก ได้สำรวจพบว่าในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ได้ชี้ว่ามีธรรมะหลายกลุ่มที่จะพามนุษย์ (ที่มีอยู่หลายพวก) เข้าสู่ความแท้ได้ ธรรมะทุก ๆ กลุ่มจะเริ่มต้นด้วยศรัทธา และลงท้ายด้วย ปัญญาเสมอ ส่วนตรงกลางนั้นแตกต่างกันไป^๕ ที่เป็นเช่นนี้คงมิใช่เรื่องบังเอิญแต่คงเป็นเพราะทรงเห็นว่าศรัทธาเป็นจุดเริ่มต้นเท่านั้น มิใช่เป็นตัวสุดท้ายที่จะชี้ขาด ความศรัทธาเป็นเพียงเครื่องชักจูงให้เข้าไปทดสอบความจริงมิใช่ตัวบอกความจริง^๖ ลักษณะอันหนึ่งของพระอรหันต์ คือการไม่มีศรัทธา (อสุสสุโร)^๗

นักเหตุผลนิยมถือว่าตรรกะ และวิธีการนิรนัยเป็นหัวใจของการแสวงหาความรู้ ในสมัยพุทธกาลมีผู้เห็นเช่นนี้ไม่น้อย พระพุทธองค์เรียกปัญญาชนเหล่านี้ว่า 'ตักกิ วิมังสิ' และปฏิเสธว่าพระองค์มิได้อยู่ในกลุ่มนี้^๘ ในสันทกสูตร^๙ ได้อธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า การใช้ตรรกะนั้นอาจจะสมเหตุสมผลก็ได้ ไม่สมเหตุสมผลก็ได้ สิ่งที่ได้จากตรรกะที่สมเหตุสมผลนั้นอาจจริงก็ได้เท็จก็ได้ และสิ่งที่ได้จากตรรกะที่ไม่สมเหตุสมผลนั้นอาจจริงก็ได้เท็จก็ได้ ดังนั้นความสมเหตุสมผลหรือความสอดคล้อง (consistency) มิใช่เครื่องหมายของความจริง^{๑๐} อย่างไรก็ตาม ศาสนาพุทธให้ความสำคัญแก่ความสอดคล้อง มีอยู่เสมอที่พระพุทธองค์จะบอกว่าสิ่งที่คู่สนทนาพูดนั้นผิด เพราะคำพูดตอนท้ายไม่สอดคล้องกับคำพูดตอนต้น^{๑๑} ความสอดคล้องเป็นเงื่อนไขจำเป็นของความจริงแม้จะมีใจ

เงื่อนไขเพียงพอ นั่นคือความจริงจะต้องมีความสอดคล้อง แต่ไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่สอดคล้องจะต้องจริง

สำหรับศาสนาพุทธบ่อเกิดของความจริงคือ ประสบการณ์ นี่เกิดจากข้อที่ว่าศาสนาพุทธเริ่มต้นจากการสำรวจตัวเอง ในแง่ศาสนาพุทธเห็นตรงกับลัทธิประสบการณ์ ฮูมเขียนไว้ว่าความรู้เกี่ยวกับมนุษย์นั้น เป็นฐานของความรู้ทั้งปวง และประสบการณ์กับการสังเกตเท่านั้นที่เป็นฐานของความรู้เกี่ยวกับมนุษย์^{๖๓} ดังนั้นความรู้ทั้งปวงจึงตั้งอยู่บนประสบการณ์ นั่นคือประสบการณ์ให้ข้อมูลเบื้องต้นแล้วอาศัยวิธีการอุปนัยสรุปความเป็นจริงที่มีลักษณะทั่วไป ในศาสนาพุทธข้อสรุปทั่วไปก็เช่น สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง เมื่อมีเกิดก็มีแก่และเจ็บ เมื่อมีผลก็ต้องมีเหตุเป็นต้น^{๖๔}

ในदेวิขซสูตรมีการอภิปรายเรื่องพระพรหมมีหรือไม่ ก็ใช้วิธีของประสบการณ์เป็นเครื่องมือซักถามปรากฏว่าไม่มีผู้ใดเคยเห็นหรือรู้จักผู้ที่เคยเห็นพระพรหมจริง ๆ สำหรับศาสนาพุทธซึ่งก็คล้ายกับลัทธิประสบการณ์ความเชื่อที่จะเป็นจริงนั้นต้องตรงกับสิ่งหรือเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้น ในอปปณกสูตรมีกล่าวว่า ถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่ามีจริงคำกล่าวนั้นเท็จ ถ้าปรโลกไม่มีจริง ใครกล่าวว่าไม่มีจริงคำกล่าวนั้นเท็จ ถ้าปรโลกมีจริงใครเชื่อว่ามีจริงความเชื่อนั้นจริง ในแง่ศาสนาพุทธเห็นด้วยกับทฤษฎีสมนัย (Correspondence Theory)^{๖๕} อันที่จริงลัทธิใด ๆ ก็ตามที่เน้นประสบการณ์ มักจะยอมรับทฤษฎีนี้ ในศาสนาพุทธมีการบอกวัตถุประสงค์ของการแสวงหาความรู้ว่า คือการที่จะรู้สิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง (ยถาภูตัง)

(๓) ขอบเขตของความรู้

ลัทธิที่ถือว่าประสบการณ์เป็นบ่อเกิดของความรู้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะถือว่าเราไม่อาจรู้สิ่งที่พ้นประสบการณ์ ดังนั้นปรัชญาลัทธิประสบการณ์ กับศาสนาพุทธจึงปฏิเสธที่จะไม่พูดถึงปัญหาที่ทดสอบไม่ได้ด้วยประสบการณ์ ล็อกเขียนว่าเราไม่จำเป็นต้องรู้ว่ามหาสมุทร

ลึกเท่าใด รู้เพียงว่าลึกกว่าเรือของเราที่ใช้ได้ เราไม่อาจรู้ทุกสิ่ง รู้เพียงเพื่อให้ดำเนินชีวิตไปได้ก็พอ^{๖๖} พระพุทธองค์ก็ทรงปฏิเสธที่จะตอบปัญหาที่จะอยู่พ้นประสบการณ์ เช่น อวยากตปัญหา ๑๐ ข้อ คือ ๑. โลกเที่ยงหรือ ๒. โลกไม่เที่ยงหรือ ๓. โลกมีที่สิ้นสุดหรือ ๔. โลกไม่มีที่สิ้นสุดหรือ ๕. ชีพเป็นสิ่งเดียวกับร่างกายหรือ ๖. ชีพไม่เป็นสิ่งเดียวกับร่างกายหรือ ๗. หลังตายแล้วสัตว์มีอยู่หรือ ๘. หลังตายแล้วสัตว์ไม่มีอยู่หรือ ๙. หลังตายแล้วสัตว์ทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่หรือ ๑๐. หลังตายแล้วสัตว์จะมีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่หรือ

ปัญหาเหล่านี้ไม่ว่าคำตอบจะออกมาในรูปใดอีกฝ่ายหนึ่งได้แย้งได้เสมอ เพราะไม่อาจชี้ให้ประจักษ์ชัดได้ว่าความจริงเป็นอย่างไร เนื่องจากอยู่พ้นขอบเขตของประสบการณ์

การที่เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทำให้ลัทธิประสบการณ์กับศาสนาพุทธมีความเห็นตรงกันหลายเรื่อง เช่นการไม่สนใจปัญหาอภิปราย การปฏิเสธพระเจ้า การปฏิเสธสสาร (substance) และที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุดคือ การปฏิเสธตัวตน (self) วิธีปฏิเสธตัวตนของฮูมกับของศาสนาพุทธเหมือนกันมาก^{๖๗} ทั้งนี้เพราะทั้งสองลัทธิถือประสบการณ์เป็นแม่ของความรู้

แต่แม้ว่าทั้งสองลัทธิจะถือว่าประสบการณ์เป็นตัวทดสอบความรู้ทั้งสองให้ความหมายแก่ประสบการณ์ไม่เหมือนกัน ตามทัศนะของลัทธิประสบการณ์ ประสบการณ์หมายความว่ารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสตามปกติสามัญที่คนทุกคนประสบในชีวิตประจำวัน เป็นการรับรู้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ส่วนในศาสนาพุทธนั้นประสบการณ์นอกจากจะหมายถึงการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสตามปกติแล้วยังกินความถึงการรับรู้ในชั้นเหนือปกติด้วย

มีผู้แบ่งความรู้ในศาสนาพุทธเป็น ๓ ระดับ คือ (๑) ทิฐิ หมายถึงความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส (๒) ญาณ หมายถึงความรู้ที่กลั่นจากที่ได้จากประสาทสัมผัสเป็น

ทฤษฎี เช่น วิทยาศาสตร์ (๓) โฟธิ หมายถึงความรู้ระดับสูงที่จะเข้าถึงได้ก็ต่อเมื่อได้พัฒนาตัวเองถึงขีดหนึ่งแล้วเท่านั้น^{๑๗} ความรู้ (๑) นั้นใครๆ (แม้สัตว์) ก็มิได้ ความรู้ (๒) คนที่ได้รับการฝึกฝนก็อาจมิได้ ส่วนความรู้ (๓) นั้น ถ้าอบรมฝึกฝนถึงขนาดก็อาจรู้ได้เหมือนกัน

ดังนั้นมิใช่ว่าศาสนาพุทธจะไม่เชื่อว่ามีสิ่งที่อยู่พ้นประสาธน์สมัสมรรคตา เป็นแต่เพียงว่าสิ่งเหล่านี้อธิบายด้วยประสาธน์สมัสมรรคตาไม่ได้ อธิบายด้วยเหตุผลตรรกะและทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ แต่สิ่งนี้มี และมีผู้ประสบมาแล้วก็คือพระพุทธองค์ และพระอรหันต์ทั้งหลาย การจะรู้ได้ต้องรู้ได้ด้วยตนเอง สำหรับศาสนาพุทธความจริงขั้นสูงสุดนี้มีได้อยู่พ้นประสบการณ์ของมนุษย์ แต่อยู่พ้นไฉน และคำอธิบายของมนุษย์ เป็นสิ่งที่แต่ละคนจะต้องทดสอบด้วยตนเอง

(๔) บทบาทของความรู้ในชีวิตมนุษย์

มนุษย์แสวงหาความรู้เพื่ออะไร สำหรับเบคอน ความรู้คืออำนาจเราแสวงหาความรู้เพื่อจะเปลี่ยนโลกให้เป็นไปตามความประสงค์ของเรา ส่วนมาร์กซ์บอกว่าเราแสวงหาความรู้เพื่อเปลี่ยนสังคม ศาสนาพุทธเห็นต่างจากทั้งสองทัศนะนี้ เพราะสำหรับศาสนาพุทธความรู้มิใช่เพื่อเปลี่ยนตัวมนุษย์เอง ทั้งนี้เพราะศาสนาพุทธเชื่อว่า ไม่ว่าเราจะสามารถควบคุมธรรมชาติได้เก่งเพียงใดก็ตาม ไม่ว่าเราจะจัดระเบียบของสังคมอยู่ในรูปอุดมคติอย่างไรก็ตามหากเราไม่สามารถจัดระเบียบความขัดแย้งภายในตัวมนุษย์ได้แล้ว ปัญหาที่แท้จริงของมนุษย์ก็มีอาจเยียวหาได้สมบูรณ์^{๑๘}

ศาสนาพุทธเชื่อว่ามนุษย์มีความขัดแย้งภายใน ความขัดแย้งนี้เป็นผลของความไม่เป็นระเบียบของอารมณ์ความรู้สึก ความขัดแย้งภายในนี้จะแสดงตัวออกเป็นความขัดแย้งภายนอก กล่าวคือ เป็นแม่บทของความขัดแย้งทั้งหลาย ระบบสังคมและความสามารถในการควบคุมธรรมชาติอาจช่วยบรรเทาความขัดแย้งได้บ้าง

แต่หากเราไม่สามารถจัดความขัดแย้งภายในอันเป็นแม่บทนี้ได้ มันก็จะแสดงตัวออกมาเสมอ ทำให้มนุษย์ตกอยู่ในพันธนาการและความทุกข์สลด เสรีภาพและความสุขที่แท้จริงจะต้องมาจากภายใน

ดังนั้นผู้ที่แสวงหาความรู้เพื่อเปลี่ยนโลกที่ดี เพื่อเปลี่ยนสังคมที่ดี ศาสนาพุทธไม่มีอะไรจะโต้แย้งในหลักการ ประสบการณ์จะตัดสินว่าของใครมีประสิทธิภาพที่สุด แต่ศาสนาพุทธเรียกร้องให้มนุษย์มองความจริงอีกข้อหนึ่งคือสันติสุขจะมีไม่ได้หากมนุษย์ไม่เปลี่ยนตัวเองด้วยความรู้เพื่อการนี้ก็เป็นสิ่งสำคัญ การแสวงหาความรู้ของศาสนาพุทธเริ่มจากการสำรวจตัวเอง ก็เพื่อเปลี่ยนตัวเอง ความรู้มิใช่มีไว้เพื่อรู้เฉยๆ หรือเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น ความรู้ต้องทำให้มนุษย์ดีขึ้น

สำหรับศาสนาพุทธ ความรู้คือการที่เราทำสิ่งที่เรารู้กลายเป็นสิ่งเดียวกัน ความรู้ในระดับ (๓) มีลักษณะเป็นอัตวิสัย คือผู้รู้กลายเป็นสิ่งเดียวกับตัวถูกรู้ ความรู้เป็นลักษณะของจิตเหมือนกับอนามัยเป็นลักษณะของร่างกาย ร่างกายกับอนามัยแยกกันไม่ออกเหมือนกับจิตแยกจากความรู้ไม่ออก^{๑๙} การรู้จักความเสียสละก่อให้เกิดความสงบอย่างไรรู้ไม่เหมือนกับการรู้ทฤษฎีสัมพันธ์ของไอน์สไตน์ว่าเป็นอย่างไร อันแรกตัวเรากับสิ่งที่เรารู้เป็นอันเดียวกัน อันหลังมิใช่

ทฤษฎีกับปฏิบัติจึงเป็นสิ่งแยกกันไม่ออก นั่นคือปัญญากับศีลต่างก็เกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา ในแง่ศาสนาพุทธมีลักษณะคล้ายกับปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism)^{๒๐} ทฤษฎีเป็นเครื่องชี้นำการปฏิบัติ และการปฏิบัติ ก็ช่วยให้พัฒนาทฤษฎีสมบูรณ์ขึ้น ในทิณิกาย^{๒๑} ได้มีบอกไว้ว่าศีลเป็นของจำเป็นสำหรับปัญญากล่าวคือการปฏิบัติช่วยให้เราเข้าใจได้ชัดเจนขึ้น และเมื่อเข้าใจชัดเจนขึ้นก็ปฏิบัติครั้งต่อไปได้ดีขึ้น

เราแสวงหาความรู้เพื่อเปลี่ยนตัวเราเอง หากไม่มีการปฏิบัติการเปลี่ยนตัวเองเกิดไม่ได้ และหากไม่รู้

การปฏิบัติที่ไร้ทิศทางที่ถูกต้อง ศาสนาพุทธเชื่อว่า ความรู้ด้านวิชาการ (เช่นวิทยาศาสตร์) ไม่มีอิทธิพลเหนือพฤติกรรมมนุษย์ กล่าวคือเหตุผลมิได้เป็นผู้กำหนดการกระทำของคน แต่แรงกระตุ้นและอารมณ์เป็นตัวกำหนด ชุมก็เชื่อเหมือนกัน แต่ในขณะที่ชุมเชื่อว่าเหตุผลไม่มีทางพ้นจากการเป็นทาสอารมณ์ได้ ศาสนาพุทธเชื่อว่าการปฏิบัติที่ละขั้นอาจช่วยให้หลุดพ้นจากพันธนาการของอารมณ์ได้^{๒๒} ในการนี้ความรู้ก็เป็นสิ่งจำเป็น

เมื่อความรู้มีไว้เพื่อเป็นเครื่องชี้นำในการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนตัวเอง จึงไม่น่าแปลกอะไรที่พระพุทธองค์ปฏิเสธที่จะอภิปรายปัญหาซึ่งอยู่นอกพ้นจากขอบเขตของการปฏิบัติ ทรงเปรียบเทียบว่าถ้าคนๆ หนึ่งถูกศรอาบยาพิษ เราไม่จำเป็นต้องไปถามว่า คนยิงลูกศรนี้อยู่ในวรรณะอะไร ชื่ออะไร สูงหรือต่ำ ดำหรือขาว ควรถามเพียงว่า ลูกศรนี้อาบยาอะไร จะดึงออกได้อย่างไร ควรหา ยาอะไรใส่ และมีอุทาหรณ์อื่นๆ มากมายที่แสดงว่าความรู้มีไว้เพื่อปฏิบัติ

ศาสนาพุทธกับวิทยาศาสตร์

ศาสนาพุทธกับวิทยาศาสตร์มีทั้งส่วนที่คล้ายกัน และส่วนที่ต่างกัน ณ ที่นี้จะขอแยกกล่าวเป็น ๔ ประเด็น คือ

๑. จุดมุ่งหมายของศาสนาพุทธกับของวิทยาศาสตร์
๒. ความเชื่อตามหลักศาสนาพุทธกับความเชื่อตามหลักวิทยาศาสตร์
๓. การคิดแบบพุทธกับการคิดแบบวิทยาศาสตร์
๔. ความคิดสอดคล้องและความต่างกันระหว่างหลักศาสนาพุทธกับหลักวิทยาศาสตร์

(๑) จุดมุ่งหมายของศาสนาพุทธกับของวิทยาศาสตร์

จุดมุ่งหมายของศาสนาพุทธกับของวิทยาศาสตร์มีทั้งส่วนที่เหมือนและส่วนที่ต่างกัน ดังนี้

(ก) วิทยาศาสตร์มุ่งหมายที่จะเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าปรากฏการณ์นั้นจะเป็นปรากฏการณ์ของสิ่งมีชีวิตหรือสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น คน สัตว์ พืช เป็นต้น การเข้าใจ หมายถึง การรู้สาเหตุของปรากฏการณ์และรู้ผลที่จะเกิดจากปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง เช่น ต้องการรู้ว่าอะไรเป็นสาเหตุของไข้มาลา และเมื่อเกิดไข้มาลาขึ้นอะไรจะเป็นผลที่ตามมา เป็นต้น วิทยาศาสตร์เชื่อว่าสิ่งต่างๆ ดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ การรู้จักหลักเกณฑ์เหล่านี้ คือ การเข้าใจปรากฏการณ์ซึ่งเป็นจุดหมายของวิทยาศาสตร์

ศาสนาพุทธเชื่อว่าสิ่งต่างๆ ดำเนินไปอย่างมีกฎเกณฑ์ โดยแบ่งกฎเกณฑ์ในธรรมชาติเป็น ๕ ประเภทใหญ่ๆ คือ

- (๑) อุดินิยาม คือ กฎธรรมชาติอันเกี่ยวกับลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางกายภาพอื่นๆ
- (๒) พินนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ เช่น พันธุกรรม

(๓) จิตินิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต

(๔) กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ หรือกระบวนการที่ทำให้เกิดผลของการกระทำ

(๕) ธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกันของสิ่งทั้งปวง

ศาสนาพุทธก็มุ่งที่จะเข้าใจและอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ เหมือนวิทยาศาสตร์ แต่ที่ต่างกันคือ ศาสนาพุทธเน้นความสนใจมากเป็นพิเศษเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของมนุษย์มากกว่ากฎที่เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต หรือพืชและสัตว์ จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา คือสอนให้คนเป็นคนดีขึ้น สมบูรณ์ขึ้น ให้มีความสุขเกิดขึ้นทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม พระพุทธศาสนาจึงเน้นที่ชีวิตของมนุษย์ ศึกษาหาความจริง

เกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้รู้จักทางที่ถูกต้องที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางอันสูงสุดของศาสนาพุทธ คือ นิพพาน ซึ่งเป็นสภาวะที่จิตของมนุษย์จะได้ประสมกับความสงบสุขที่แท้จริง

(ข) วิทยาศาสตร์ต้องการรู้กฎธรรมชาติ คือ รู้ว่าอะไรเกิดจากอะไร เมื่อรู้แล้วก็สามารถที่จะคาดหมายอนาคตได้ว่า สิ่งๆ หนึ่งถ้าจัดให้อยู่ในเงื่อนไขอย่างใดอย่างหนึ่ง อะไรจะเกิดขึ้นกับมัน เมื่อคาดหมายได้ก็บังคับธรรมชาติได้ กล่าวคือ สามารถที่จะบันดาลให้อะไรเกิด อะไรดับ วิทยาศาสตร์ได้ให้หลักแก่เทคโนโลยีที่จะควบคุมธรรมชาติ แต่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่สนใจที่จะพิจารณาและสอนว่าสิ่งที่บันดาลให้เกิดหรือให้ดับนั้น ดีหรือชั่ว ผิดหรือถูก เป็นโทษหรือประโยชน์ วิทยาศาสตร์สนใจเพียงว่า ถ้าอยากจะให้สิ่งหนึ่งเกิดหรือดับจะต้องจัดเงื่อนไขอย่างไร เช่น วิทยาศาสตร์ค้นพบเรื่องการระเบิด แต่ควรระเบิดอะไรนั้นไม่อยู่ในขอบข่ายของวิทยาศาสตร์ เรื่องการศึกษาศีลธรรมหรือจริยธรรมจึงอยู่พ้นขอบข่ายของวิทยาศาสตร์

ส่วนศาสนาพุทธนั้นสอนเรื่องความดีความชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรควรทำให้เกิด อะไรควรทำให้ดับ พระพุทธศาสนาค้นคว้าหากฎเกณฑ์และความจริงเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ก็เพื่อจะแนะนำให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรม กระทำความดีละเว้นความชั่ว ซึ่งการกระทำความดีละเว้นความชั่วนั้นก็ต้องอาศัยความเข้าใจเกี่ยวกับความจริงของชีวิต ถ้าเข้าใจผิดการกระทำความดีก็ย่อมเกิดไม่ได้ ศาสนาพุทธต่างกับวิทยาศาสตร์อีกตรงที่ว่า วิทยาศาสตร์เน้นการควบคุมธรรมชาติภายนอก แต่ศาสนาพุทธสอนให้ควบคุมจิตใจภายในตัวเอง ลำพังแต่ความสามารถที่ควบคุมธรรมชาติได้ไม่อาจทำให้ความสงบสุขเกิดขึ้นในโลกมนุษย์ แต่มนุษย์ต้องรู้จักควบคุมตัวเองให้มีจิตใจงามด้วย สันติสุขที่แท้จริงจึงจะเกิดได้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมุ่งที่จะเปลี่ยนธรรมชาติ แต่ศาสนาพุทธมุ่งที่จะเปลี่ยนคน คือ เปลี่ยนให้มีจิตใจงามขึ้น

(๒) ความเชื่อตามหลักศาสนาพุทธ กับความเชื่อตามหลักวิทยาศาสตร์

หลักความเชื่อของวิทยาศาสตร์ก็คือ ก่อนจะเชื่ออะไรนั้นจะต้องมีการพิสูจน์ให้เห็นจริงได้เสียก่อน วิทยาศาสตร์ไม่เชื่ออะไรลอยๆ แต่ต้องมีหลักฐาน วิทยาศาสตร์ไม่อาศัยศรัทธาแต่อาศัยเหตุผลเชื่อการทดลองว่าให้ความจริงแก่เราได้ แต่ไม่เชื่อการดลบันดาลของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะทุกอย่างดำเนินไปอย่างมีหลักเกณฑ์ มีเหตุผล วิทยาศาสตร์อาศัยปัญญาและเหตุผลเป็นตัวตัดสินความจริง

ศาสนาพุทธก็มีหลักความเชื่อเช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ ดังหลักคำสอนที่ปรากฏในกาลามสูตร พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ว่า การจะเชื่ออะไรแค่ไหนนั้นจะต้องทดลองพิสูจน์ด้วยตนเองโดยอาศัยสติ ปัญญาและเหตุผล แต่อย่าเชื่อโดยวิธีดังต่อไปนี้

- (๑) อย่าเชื่อโดยการฟังตามกันมา
- (๒) อย่าเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- (๓) อย่าเชื่อด้วยการเล่าลือ
- (๔) อย่าเชื่อด้วยการอ้างคัมภีร์
- (๕) อย่าเชื่อโดยนึกคิดเอาเอง
- (๖) อย่าเชื่อโดยการคาดคะเนเอา
- (๗) อย่าเชื่อเพราะการตรึงตรอง
- (๘) อย่าเชื่อเพราะตรงกับความเห็นของตน
- (๙) อย่าเชื่อเพราะรูปลักษณะน่าเชื่อ
- (๑๐) อย่าเชื่อเพราะท่านเป็นครูของเรา

และพระองค์ทรงสอนต่อไปว่า เมื่อใดที่เราอาศัยปัญญาทดลองด้วยตนเองแล้วเห็นว่า คำสอนใดเป็นคำสอนที่ดีมีคุณประโยชน์จึงค่อยเชื่อ ทรงสอนมิให้เชื่ออย่างงมงาย แต่เน้นการทดสอบและปฏิบัติ เมื่อทดลองได้ผลทางปฏิบัติแล้วจึงเชื่อ

ศาสนาพุทธสอนเรื่องศรัทธาเหมือนกัน แต่ศรัทธามีวิธีสุดท้ายที่จะตัดสินว่า ความจริงคืออะไร ศรัทธาในศาสนาพุทธเป็นเพียงเครื่องชักจูงให้คนเข้าไปทดสอบ

ความจริง แต่ตัวที่ตัดสินความจริงคือปัญญา ในคำสอนเรื่องมรรคมงคลแปด อันเป็นหนทางที่จะพามนุษย์ไปสู่นิพพาน ซึ่งเป็นความจริงอันสูงส่งนั้น ไม่ปรากฏว่ามีศรัทธาอยู่ด้วย ในการสอนหลักธรรมต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนนั้น หากในหลักธรรมใดมีศรัทธาอยู่จะต้องมีปัญญา กำกับอยู่เสมอ เช่น พละ ๕ มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ในหลักอริยทรัพย์มีศรัทธา ศีล นิริโธตตปเปะ พาหุสัจจะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น

(๓) การคิดแบบพุทธกับการคิด

แบบวิทยาศาสตร์

การคิดแบบพุทธกับการคิดแบบวิทยาศาสตร์มีลักษณะหลายอย่างเหมือนกันดังต่อไปนี้คือ

(ก) การสืบสาวหาเหตุหาผล

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ววิทยาศาสตร์ต้องการที่จะเข้าใจธรรมชาติ และการเข้าใจนั้น ส่วนใหญ่ คือการสืบสาวหาสาเหตุของปรากฏการณ์หรือหาผลของปรากฏการณ์ มีทั้ง ๒ ทาง ทั้งสาเหตุของสิ่งต่างๆ และทั้งผลของสิ่งต่างๆ เช่น เห็นฝนตกก็พยายามค้นหาว่าอะไรเป็นสาเหตุ หรือ เห็นคนกินปลาดิบๆ ก็พยายามค้นหาว่า จะก่อให้เกิดผลอะไร เป็นต้น

ศาสนาพุทธก็มีวิธีคิดคล้ายกัน คือสอนไว้ว่า 'เมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นจึงเกิด เมื่อสิ่งนี้ดับ สิ่งนั้นจึงดับ' การสืบสาวหาสาเหตุและพิจารณาเหตุผลที่จะเกิดของสิ่งต่างๆ เป็นหลักในการคิดของพระพุทธศาสนา เช่น ในอริยสัจ ๔ สอนไว้ว่า ทุกข์นั้นมีอยู่และเกิดขึ้นกับใครก็ได้ ทุกเมื่อ ทุกข์นั้นมีสาเหตุ ทุกข์นั้นดับได้ และสุดท้ายมีหนทางใดบ้างที่จะนำไปสู่การดับทุกข์ ส่วนการสืบสาวจากเหตุไปหาผลก็มีสอนไว้ เช่น คบคนพาลแล้วจะเกิดอะไร ถ้าจิตใจเต็มไปด้วยความอิจฉาพยาบาทจะเกิดอะไร เป็นต้น

(ข) การเริ่มต้นจากประสบการณ์

ประสบการณ์ หมายถึง การที่ตา หู จมูก ลิ้น กายของเราได้ประสบพบเห็น และได้สัมผัสสิ่งของและเหตุการณ์ต่างๆ และยังหมายรวมถึงการที่จิตใจของเราได้ประสบกับความรู้สึกนึกคิดบางอย่างด้วย เช่น รู้สึกดีใจ รู้สึกอยากได้ เป็นต้น วิทยาศาสตร์เริ่มต้นจากประสบการณ์ คือ จากการที่ได้พบเห็นสิ่งต่างๆ แล้วเกิดความอยากรู้อยากเห็นก็แสวงหาคำอธิบาย วิทยาศาสตร์จะไม่เชื่อหรือยึดถืออะไรล่วงหน้าอย่างตายตัว แต่จะอาศัยการทดสอบด้วยประสบการณ์สืบสาวไปเรื่อย ๆ โดยไม่อ้างอิงถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ และการทดลอง

พระพุทธองค์ทรงเริ่มคิดจากประสบการณ์ คือ ประสบการณ์ที่ได้เห็นความเกิด ความแก่ ความตาย และที่สำคัญที่สุดคือ ความทุกข์ พระองค์มีพระประสงค์ที่จะค้นหาสาเหตุของทุกข์ ในการค้นหานี้พระองค์มิได้เชื่ออะไรล่วงหน้าอย่างตายตัว ไม่ทรงเชื่อว่ามิพระผู้เป็นเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ ที่จะให้คำตอบได้ แต่ได้ทรงทดลองโดยอาศัยประสบการณ์ของพระองค์เอง ดังเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มีส่วนที่ต่างกันเพียงเล็กน้อยในเรื่องนี้ คือ วิทยาศาสตร์เน้นความสนใจกับปัญหาที่เกิดจากประสบการณ์ด้านประสาทสัมผัส (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ส่วนพระพุทธศาสนาเน้นความสนใจกับปัญหาที่เกิดจากประสบการณ์ทางจิตใจ

(ค) กระบวนการคิด

กระบวนการคิดแบบวิทยาศาสตร์แยกได้ ๖ ขั้นตอน ดังนี้

(๑) ตั้งปัญหาให้ชัดเจน คือ ดูว่าปัญหาคืออะไรแน่

(๒) ตั้งคำตอบชั่วคราวขึ้นเพื่อทดสอบ คำตอบชั่วคราว คือ คำตอบที่คิดว่าถูกต้องที่สุดที่ความรู้ในขณะนั้นจะให้ได้

(๓) รวบรวมข้อมูลที่คิดว่าเกี่ยวข้อง

(๔) วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อทดสอบคำตอบชั่วคราวว่าผิดหรือถูก

(๕) ถ้าปรากฏว่าคำตอบชั่วคราวนั้นถูก ก็รับเป็นคำอธิบายหรือเป็นทฤษฎีไว้จนกว่าจะมีข้อมูลมาหักล้าง คำตอบชั่วคราวนั้นผิดก็ต้องปรับปรุงใหม่

(๖) นำคำอธิบายในข้อ (๕) ไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหา

หากเราศึกษาพระพุทธประวัติจะพบว่า กระบวนการคิดของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ออกผนวช จนกระทั่งตรัสรู้ก็มีวิธีการเหมือนกัน คือ

(๑) ทรงเห็นว่าความทุกข์เป็นปัญหา จะต้องหาสาเหตุ

(๒) ทรงตั้งคำตอบชั่วคราว คือ ทรงเห็นว่าเจ้าลัทธิสำนักต่าง ๆ อาจให้คำตอบได้ และเมื่อให้ไม่ได้ก็ทรงเห็นว่าการมาทรมานกายอาจให้คำตอบได้

(๓) ทรงรวบรวมข้อมูลคือเสด็จไปตามสำนักต่าง ๆ ที่เขาว่าเก่ง ลองทรมานกายดู ลองอดอาหารเพื่อดูว่าจะได้คำตอบหรือไม่

(๔) ในกรณีของพระพุทธองค์การรวบรวมข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูลเกือบจะเป็นสิ่งเดียวกัน เช่น การบำเพ็ญเพียรทางกายนั้นเป็นทั้งการรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะพระองค์ทรงใช้พระวรกายของพระองค์เองเก็บข้อมูลจึงเป็นการวิเคราะห์และทดสอบข้อมูลไปในตัว ส่วนคำสอนของสำนักต่าง ๆ ที่ทรงศึกษานั้นพระองค์คงนำมาวิเคราะห์แล้วเห็นว่ามิใช่คำตอบที่ถูกต้อง

(๕) เมื่อพระองค์ทรงเห็นว่าคำตอบชั่วคราวที่ตั้งไว้นั้นผิด จึงทรงเปลี่ยนแปลงวิธีการ โดยหันมาทดลองการบำเพ็ญเพียรทางจิตใจแทน ก็ปรากฏว่าทรงประสบความสำเร็จ ตรัสรู้ได้คำตอบที่ถูกต้องเกี่ยวกับปัญหาเรื่องความทุกข์

(๖) ทรงนำคำตอบที่ได้ไปเผยแพร่แก่ชาวโลก เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ให้แก่มวลมนุษย์

(๔) ความสอดคล้องและความต่างกันระหว่างหลักศาสนาพุทธกับหลักวิทยาศาสตร์

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น มีบางตอนได้พูดถึงความคล้ายคลึงและความแตกต่างระหว่างศาสนาพุทธกับวิทยาศาสตร์มาบ้างแล้ว จะขอเพิ่มเติมบางประเด็น ณ ที่นี้ คือ

(ก) หลักไตรลักษณ์

ศาสนาพุทธสอนว่า สิ่งทั้งปวงในโลกมีลักษณะเหมือนกัน ๓ อย่าง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

หลักอนิจจัง คือ หลักที่ว่าทุกสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่มีอะไรคงทนถาวร เรื่องนี้วิทยาศาสตร์ก็สอนเหมือนกัน แตต่างกันก็คือ สำหรับวิทยาศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์ยอมรับไว้เบื้องต้น เพื่อที่จะแสวงหากฎเกณฑ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับสิ่งต่าง ๆ ความเปลี่ยนแปลงมิได้สอนหรือเตือนสติมนุษย์ในการดำรงชีวิตประจำวัน แต่ศาสนาพุทธสอนเรื่องอนิจจัง เพื่อให้มนุษย์เข้าใจชีวิตได้ถูกต้อง ให้เห็นความไม่แน่นอนของสิ่งต่าง ๆ เห็นความแปรผันของชีวิต เตือนสติมิให้ประมาท สอนให้รู้จักทำให้สงบเมื่อถึงคราวที่แก้ปัญหาชีวิตไม่ได้หลังจากที่ได้พยายามเต็มที่แล้ว ให้รู้จักละวางเมื่อถึงคราวให้สำนักเสมอว่าความไม่สมหวังอาจเกิดได้ทุกเมื่อ เตือนให้รู้ว่าเมื่อได้อะไรมา เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ ก็อาจเสียสิ่งนั้นไปได้ ความเข้าใจอนิจจังตามนัยนี้ หากเข้าใจอย่างแท้จริงแล้วจะพามนุษย์เข้าถึงความสงบอันสูงสุด คือ นิพพานได้

หลักทุกขัง คือ หลักที่ว่าด้วยสรรพสิ่งย่อมทนอยู่ในสภาพเดิมโดยไม่แปรเปลี่ยนไม่ได้ วิทยาศาสตร์ก็ยอมรับหลักการนี้ ความแตกต่างระหว่างศาสนาพุทธกับวิทยาศาสตร์ เรื่องนี้คล้ายกับเรื่องอนิจจังที่กล่าวมาแล้ว

อนัตตา คือ สภาพที่ไม่มีตัวตนถาวรเที่ยงแท้ วิทยาศาสตร์กับพระพุทธศาสนายอมรับความจริงข้อนี้เหมือนกัน วิทยาศาสตร์นั้นถือว่าสิ่งทั้งปวงเมื่อแยกแยะไปเรื่อย ๆ แล้วก็เหลือเพียงกลุ่มก้อนของปรมาณู ซึ่งในที่สุดก็อาจสลายตัวเป็นพลังงานได้ไม่มีตัวตนเที่ยงแท้อะไร พระพุทธศาสนาก็ถือว่าทุกสิ่งเมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปแล้วก็ เป็นเพียงการรวมตัวของส่วนย่อย ๆ ลงไป หากมีตัวตน เที่ยงแท้หรือไม่ แต่ที่ต่างกันก็คือว่า การยอมรับอนัตตา ของวิทยาศาสตร์นั้นไม่มีส่วนชี้ทางให้มนุษย์ดำรงชีวิต อยู่อย่างถูกต้อง ดีงาม และมีสันติสุข แต่บ่อยครั้งที่นำ ความหายนะมาสู่มนุษย์ ส่วนการสอนเรื่องอนัตตาของ ศาสนาพุทธนั้นเพื่อให้คนเข้าใจกิเลส ตัณหา การเห็น อนัตตา คือการไม่ยึดถือว่านั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น เป็นนี่ ทำให้คนละความเห็นแก่ตัวอันเป็นรากเหง้าของ ความชั่วทั้งหลาย ศาสนาพุทธอธิบายความจริงเรื่อง อนัตตาก็เพื่อต้องการให้มนุษย์และสังคมมนุษย์เข้าสู่ สันติสุขเป็นลำดับขึ้นไป จนกระทั่งถึงจุดหมายปลายทาง อันสูงสุดคือนิพพาน

(ข) การยอมรับโลกที่พ้นสสารวัตถุ

ทั้งศาสนาพุทธและวิทยาศาสตร์ต่างก็ยอมรับว่า โลกแห่งสสารวัตถุ ซึ่งรู้จักได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ นั้นมีจริง โลกที่อยู่พ้นจากนั้นวิทยาศาสตร์ยังไม่ยอมรับ อันที่จริงวิทยาศาสตร์ไม่ปฏิเสธตรง ๆ ว่าโลกที่ว่่านั้นไม่มี เพียงแต่ยังไม่ยอมรับเพราะวิทยาศาสตร์เชื่อว่าประสาท สัมผัสเป็นเครื่องมือสุดท้ายที่จะตัดสินความจริง

ส่วนศาสนาพุทธเชื่อว่ามัจจุธรรมอันสูงสุดคือนิพพาน และนิพพานไม่อาจรู้จักได้โดย ตา หู จมูก ลิ้น กาย นิพพานเป็นสภาวะของจิตที่ปราศจากกิเลสตัณหา ปราศจากความเห็นแก่ตัว เป็นสภาวะที่จิตเท่านั้นจะสัมผัสได้ พระพุทธศาสนาแบ่งสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่จริงเป็น ๒ พวกใหญ่ ๆ คือ สังขตธรรม คือสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง และ อสังขตธรรม คือสิ่งที่ไม่ปัจจัยปรุงแต่ง ได้แก่

นิพพาน สสารวัตถุทั้งหลายนั้นจัดอยู่ในสังขตธรรม วิทยาศาสตร์ว่าสังขตธรรมนั้นมีจริง ส่วนอสังขตธรรมนั้นยังไม่ยอมรับ

(ค) การอธิบายความจริง

วิทยาศาสตร์ถือว่าความจริงเป็นสาธารณะ กล่าวคือ เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นพบความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว เขาอาจแสดงให้คนอื่น ๆ เห็นสิ่งเดียวกับที่เขาเห็นได้ โดยจัดเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เหมาะสมแล้วอธิบายให้ฟัง ใครก็ตามที่ได้เรียนหลักพื้นฐานของเรื่องนั้นแล้วก็อาจเห็น และเข้าใจได้

ส่วนสังขธรรมในศาสนาพุทธนั้นมีทั้งที่เป็นสาธารณะ และเหนือขึ้นขึ้นไป หลักคำสอนระดับเบื้องต้นและระดับกลางนั้นใคร ๆ ก็อาจเข้าใจได้และอาจเห็นจริงได้ หากลองปฏิบัติตาม เช่น คนโลภมาก ๆ นั้นจะพบว่าจะ ได้ผลร้ายอะไร คนที่มีแต่เมตตากรุณานั้นจะได้ผลดีอย่างไร ความจริงเหล่านี้เป็นสาธารณะ อธิบายให้เข้าใจกันได้ ชี้ให้เห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นได้ แต่ปรมัตถธรรมอันสูงสุด คือนิพพานนั้นผู้ที่ได้พบแล้วยากที่จะอธิบายหรือทดลอง ให้ใคร ๆ ดูได้ เป็นสิ่งที่ต้องบำเพ็ญเพียรขั้นสูงแล้วจะ เห็นด้วยตนเอง ลำพังการอธิบายด้วยวาจาไม่อาจทำให้ อีกคนหนึ่งเห็นหรือเข้าใจได้ จะชี้ให้ดูที่ไหนก็ไม่ได้ เพราะสิ่งนี้ไม่มีรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ต้องเข้าถึงด้วย จิตใจของตนเอง มีการเปรียบเทียบว่า เตากับปลาอาศัย อยู่ในบ่อเดียวกัน วันหนึ่งเตาขึ้นไปบนบกพอกลับลงไป ในบ่อ ปลาก็ถามว่าไปไหนมา เตา ก็บอกว่าไปบนบกมา ปลา ก็ไม่เข้าใจ จึงถามว่าบ่อเหมือนอะไรบ้างที่มีอยู่ในบ่อ เตา ก็บอกว่าไม่เหมือนสักอย่าง ปลา ก็ไม่เชื่อว่าบ่อมีจริง เตา ก็จนใจเพราะอธิบายด้วยวาจาไม่ได้ ชี้ตัวอย่างให้ดู ก็ไม่ได้ ต้องเห็นเองจึงจะเชื่อ ปรมัตถธรรมก็คล้ายกัน ต้องเห็นเอง

(ง) การตายแล้วเกิดใหม่และกฎแห่งกรรม

ศาสนาพุทธเชื่อว่าบุคคลย่อมได้รับผลกรรมในสิ่ง

ที่เขาได้กระทำลงไป สิ่งที่เขาเป็นอยู่ในวันนี้เป็นผลของ
ของสิ่งที่เขาได้ทำในอดีต และอดีตในที่นี้หมายรวมทั้ง
ชาตินี้และชาติที่แล้วๆ มาด้วย สิ่งที่เขาทำในวันนี้จะเกิด
ผลแก่เขาในอนาคต อนาคตในที่นี้หมายรวมทั้งชาตินี้
และชาติหน้าต่อๆ ไปด้วย ตราบใดที่บุคคลยังไม่สิ้น
อวิชชาและตัณหา เมื่อตายไปแล้วก็ต้องเกิดใหม่รับ
ผลกรรมอยู่เรื่อยไปไม่ว่าจะเป็นผลดีหรือผลร้าย เรื่อง
การตายแล้วเกิดใหม่นี้วิทยาศาสตร์ยังไม่ยอมรับ แม้จะมี
การแสดงผลฐานว่ามีคนระลึกชาติได้ แต่หลักฐาน
เหล่านั้นก็ยังไม่เพียงพอที่จะให้วิทยาศาสตร์ยอมรับ
เรื่องนี้จึงเป็นข้อแตกต่างสำคัญอีกเรื่องหนึ่งระหว่าง
ศาสนาพุทธกับวิทยาศาสตร์

(๕) สรุป

เท่าที่กล่าวมาทั้งหมดนี้พอจะสรุปคร่าวๆ ได้ว่า
แม้ศาสนาพุทธจะมีอะไรหลายอย่างเหมือนวิทยาศาสตร์
แต่ศาสนาพุทธก็ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ และแม้วิทยาศาสตร์
จะมีอะไรหลายอย่างคล้ายศาสนาพุทธ แต่วิทยาศาสตร์
ก็ไม่ใช่ศาสนาพุทธ ความแตกต่างระหว่างศาสนาพุทธ
กับวิทยาศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ วิทยาศาสตร์นั้นไม่
สนใจเรื่องศีลธรรม เรื่องความดีความชั่ว การวางตัวเป็น
กลางเรื่องถูกผิด การค้นพบทางวิทยาศาสตร์ให้ทั้ง
คุณอนันต์และโทษมหันต์ ส่วนคำสอนของศาสนา
พุทธนั้นเน้นเรื่องศีลธรรม ความดีความชั่ว มุ่งที่จะให้
มนุษย์และสังคมมนุษย์ มีความสงบสุขเป็นลำดับขั้น
ขึ้นไปเรื่อยๆ จนถึงความสงบสุขอันสูงสุด แล้วแต่ว่าใคร
จะไปได้แค่ไหน

การอ้างอิง

๑. Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, Fontana Library, 1970, Book One, p. 40.
๒. Burt, E.A., *The Contribution of Buddhism to Philosophic Thought*, in *Knowledge and Conduct*, Buddhist Publication Society, Ceylon, 1963, pp. 42-44.
๓. Locke, John, *An Essay Concerning Human Understanding*, Fontana Library, 1968, p. 65.
๔. พระไตรปิฎก : ๑๓/๗๓๗.
๕. Jayatilleke, K.N., *Early Buddhist Theory of Knowledge*, George Allen and Unwin, London, 1963, pp. 396-7.
๖. พระราชมุนี, พุทธธรรม, น. ๖๔๗-๖๕๐.
๗. พระไตรปิฎก: ๒๕/๑๗.
๘. พระไตรปิฎก: ๑๓/๗๓๗.
๙. พระไตรปิฎก: ๑๓/๓๐๖.
๑๐. Jayatilleke, อ้างแล้ว, p. ๒๗๒.

๑๑. Jayatilleke, K.N., *The Buddhist Conception of Truth*, in *Knowledge and Conduct*, อ้างแล้ว, p. 34-35.
๑๒. Hume, อ้างแล้ว, p. 42.
๑๓. Jayatilleke, อ้างแล้ว, pp. 457-8.
๑๔. Jayatilleke, K.N., *Facets of Buddhist Thought*, Buddhist Publication Society, Ceylon, 1971, p. 51.
๑๕. Locke, อ้างแล้ว, p. 63.
๑๖. ดูรายละเอียดใน ศิริวรรณ ไชยถาวร, *การวิจัยเชิงเปรียบเทียบทฤษฎีเรื่องตัวตนในพุทธปรัชญากับปรัชญาของเดวิดฮูม*, วิทยานิพนธ์, ๒๕๒๔, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
๑๗. Govinda, Lama Anagarika, *The Psychological Attitude of Early Buddhist Philosophy*, Samuel Weiser, Inc, N.Y., 1971, pp. 41-2.
๑๘. ดู Jacobson, N.P., *Buddhism*, Southern Illinois University Press, London, 1966, pp. 21-3.
๑๙. ดู Govinda, อ้างแล้ว, pp. 40-1.
๒๐. Burt, (อ้างแล้ว), pp. 53-4.
๒๑. พระไตรปิฎก: ๙/๑๙๓
๒๒. Jacobson, อ้างแล้ว, pp. 164-6.